

Тетяна Євтушина, Світлана Дімітрова
(м. Одеса, Україна)

ПРАГМАТИЧНА РЕЛЕВАНТНІСТЬ ТРАНСФОРМОВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Предметом наукового зацікавлення став сучасний український політичний дискурс як вияв політичної комунікації, що реалізує потенціал національної української мови. У роботі виявлено весь спектр структурно-семантичних відфраземних трансформацій, які порівняно з узуальними фразеологізмами дають змогу ефективніше поєднувати усталене значення з політичною семантикою в дискурсивно-контекстуальному розрізі. Здійснено спробу кваліфікувати прояви структурно-семантичної трансформації фразеологічних одиниць та встановити їх комунікативно-прагматичне навантаження в українському політичному дискурсі на прикладі промов політиків на Євромайдані, телепередач на політичні теми 2013–2014 років.

Ключові слова: політичний дискурс, сучасний український політичний дискурс, фразеологічна одиниця, трансформація фразеологічних одиниць, оказіональне вживання фразеологічних одиниць.

Предметом научной заинтересованности стал современный украинский политический дискурс как проявление политической коммуникации, которая реализует потенциал национального украинского языка. В работе выявлен спектр структурно-семантических отфраземных трансформаций, которые сравнительно с узуальными фразеологизмами дают возможность эффективнее сочетать устоявшееся значение с политической семантикой в дискурсивно-контекстуальном разрезе. Осуществлена попытка квалифицировать проявления структурно-семантических трансформации фразеологических единиц и установить их коммуникативно-прагматическую нагрузку в украинском политическом дискурсе на примере речей политиков на Евромайдане, телепередач на политические темы 2013–2014 годов.

Ключевые слова: политический дискурс, современный украинский политический дискурс, фразеологическая единица, трансформация фразеологических единиц, окказиональное употребление фразеологических единиц.

The subject of scientific interest has become a modern Ukrainian political discourse as a manifestation of political communication, realizes the national Ukrainian language. Determined the whole range of structural-semantic pratama modifications, which compared to usual the idioms allow more efficient to combine the established value of political semantics in discursive-contextual perspective. An attempt to gualify the manifestations of the structural-semantic transformation of idioms and set its communicative-pragmatic load in the Ukrainian political discourse on the example of the speeches of the politicians on Bramidan, TV on political topics 2013–2014.

Key words: political discourse, modern Ukrainian political discourse, phraseology unit, the transformation of the phraseological units, okazalis use of phraseological units.

Сучасне політичне життя в Україні актуалізувало значення політичного слова, це істотно змінює систему вимог до політика, до кожного члена суспільства та ситуації загалом. Політик мусить вміти власним мовленням впливати на свідомість українців, зрозуміло й експресивно висловлюючи свою думку, а також політичну волю спільноти, лідером якої він виступає.

Актуальність нашої наукової розвідки продиктована тим, що досвід політичної діяльності останніх років в Україні зумовив зростання наукового інтересу до вивчення релевантності політичного дискурсу.

Поле мовознавчих інтерпретацій політичного дискурсу є синонімія, аргументація, синтаксис, фразеологія, іншомовна лексика, наративні функції, риторика, семіотика, граматики. Дослідження в цих сферах здійснювали П. Анрі, П. Ашарда, Р. Барт, Т. ван Дейк, Ж. Коммерета, Р. Моро, Ж. Пуату та інші. В українському мовознавстві політичний дискурс став предметом студіювання в працях О. Андрейченко, А. Белової, А. Загнітка, Л. Кіслякової, Н. Кондратенко, К. Серажим, Л. Нагорної, О. Фоменко та ін. З'явилися вивчення дискурсу конкретного політичного діяча, за інститутом влади (М. Дорофєєва, О. Іссерс, С. Табурова, Г. Яворська) або конкретною політичною подією / явищем (В. Бріцина, С. Єрмоленко, Л. Ставицька) тощо. Проте багатоплановість дослідження зумовлює доцільність подальших наукових студій.

Зокрема необхідним є ґрунтовне звернення до прагматичного аспекту фразеологічного арсеналу сучасного українського політичного дискурсу. Оскільки фразеологічні одиниці здатні зробити мовлення виразним, доступним, емоційно насиченим, а отже, і переконливим.

Метою статті є з'ясування комунікативно-прагматичного потенціалу трансформованих фразеологічних одиниць в усній формі сучасного українського політичного дискурсу.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань:

1) визначити підходи до тлумачення політичного дискурсу в сучасній лінгвістиці;

2) дослідити комунікативно-прагматичний потенціал трансформованих фразеологічних одиниць в усній формі сучасного українського політичного дискурсу.

Джерелом фактичного матеріалу стали усні промови, дискусії українських політиків (телевізійні трансляції каналів «1+1», «Інтер», «Рада», «Перший національний», інтернет-джерело: <http://www.youtube.com/> за 2013–2014 pp.).

Услід за Н. Кондратенко ми вважаємо політичний дискурс «конкретним виявом політичної комунікації, що передбачає актуалізацію політичного тексту в комунікативному акті взаємодії політичного суб'єкта (політика, політичної сили, влади) та політичного об'єкта (аудиторії, електорату, виборця) [2, с. 12]».

Політичний дискурс як вияв політичної комунікації є складним і різноаспектним феноменом, який має багато проявів та особливостей. І суть тут не лише у вживанні специфічної детермінованої політичною діяльністю лексики, а й у своєрідному відборі й організації певних структур вираження відповідно до прагматичних настанов, цілей і умов спілкування, що склалися в процесі професійної діяльності політиків. Особлива роль у встановленні комунікативно-прагматичної тональності сучасного політичного дискурсу, безперечно, належить фразеології.

Фразеологізми мають усі потрібні для політичного дискурсу та мас-медіа характеристики, тобто «фразеологічні знаки вносять до комунікативного процесу цілий світ сенсів, особливу образність, виразність, експресивність, аксіологічність, що ґрунтуються на комплексі відчуттів та уявлень народу [3, с. 12]». Свідома настанова на створення суспільної думки щодо певної реальності політичної дійсності в результаті прагматичного ефекту, що передбачає появу оцінки, емоційності й експресії, змушує вживання суб'єктом політичного дискурсу не лише узуальних, тобто кодифікованих, але й трансформованих фразеологічних одиниць.

У сучасному усному політичному дискурсі України, зафіксованому за допомоги теле- та інтернетматеріалів, трансформація ФО є творчою, свідомою, зумовленою певними прагматичними завданнями. Суб'єкти політичного дискурсу часто вдаються до оказіонального вживання ФО, яке відбувається під впливом актуалізації певного мотиву для посилення образного змісту інформації. Але завжди семантика та структура ФО вимагає такої перебудови, за якої зберігається співвіднесеність із нормативним, вихідним фразеологізмом. Це і забезпечує ФО певний комунікативно-функціональний ефект, негативно оцінюючи сучасну політичну ситуацію в нашій державі.

До найбільш поширених способів оказіонального вживання фразеологічних одиниць, що ґрунтуються на кількісному варіюванні їх складників, належить *структурно-семантична трансформація*.

Продуктивним виявом такого різновиду трансформації фразеологізмів є авторська *заміна компонентів*, яка призводить до зрушень у семантиці та експресивному забарвленні ФО. Вона супроводжується актуалізацією внутрішньої форми, уможливує вираження інших експресивних значень: ступеня інтенсивності, оцінки, емотивності, іронічного ефекту та додаткової чи підтекстової інформації: оказіональне вживання ФО на основі заміни локативного прислівника *уперед* контекстуально-синонімічною словоформою *до перемоги* є прагматично ефективною, допомагає лідеру партії УДАР Віталієві Кличку під час виступу на Євромайдані підтримати мітингувальників. Депутат у такий спосіб закликає не розходитися, наголошуючи на досягненнях Євромайдану: «Сьогодні ми робимо великий **крок до перемоги** (В. Кличко. – Виступ на Євромайдані. – 08.10.2013)» (пор.: *крок вперед*) – «певний поступ, успіх у чому-небудь [4, с. 316]». Оказіональне вживання ФО сприяє оновленню контекстуального значення, відображаючи задум суб'єкта політичного дискурсу залежно від предмета розмови, поновлює мікрообраз; зміцненню зв'язку між суб'єктами і об'єктами сучасного українського політичного дискурсу: Сергій Пашинський, використовуючи оказіональне вживання ФО (замість прислівника «по струнці» – прислівник «строєм»; інфінітивна форма дієслова «ходити» замінена дієсловом наказового способу «ходіть») висловлює свою думку щодо політичних арештантів: «Що таке незаконний арешт депутата? Це показати всім іншим – **ходіть строєм**» – (С. Пашинський. – «Свобода слова». – ISTV. – 04.03.2013) (пор.: *ходити як по струнці*) – «бути дисциплінованим, слухняним, безвідмовно коритись кому-небудь, виконуючи все чітко і без заперечень [4, с. 750]».

В усній формі сучасного українського політичного дискурсу фразеологічні одиниці займають помітне місце, оскільки несуть особливе комунікативне навантаження. Вони засвоюються краще, ніж вільні словосполучення з погляду розуміння буденного життя, оскільки влучніші, об'ємніші й переконливіші для сприйняття, тобто мають експресивніший вплив. ФО, на відміну від лексем і

стандартних словосполучень, позначають не тільки «фрагмент» дійсності, а й дають йому оцінку та характеристику.

Максимальний вплив на реципієнта – така мета текстів політичних дискусій, під час ведення яких, намагаючись переконати опонента, адресант апелює передусім до емоцій, почуттів об'єкта. Проте не лише емоціями послуговуються учасники дискусій, можна примусити повірити людину, але неможливо сформулювати переконання, якого можна досягти завдяки використанню емоційних мовних засобів, серед яких за частотністю показові оказіональні ФО, які спонукають до дії. Наприклад, Олег Тягнибок, виступаючи проти заяв, що опозиція блокуванням трибуни заважає роботі парламенту, висловився різко, використавши фразеологізм зі зміненою структурою (замість дієслова «валити» – дієслово «скидайте»): *«Не шантажуйте, будь ласка, не придумуйте дурниць, не скидайте з хворої голови на здорову, те, що ніби опозиція винна у ваших гріхах»* (О. Тягнибок. – «Шустер Live». – «Інтер». – 22.02.2013) (пор.: валити з хворої голови на здорову) – «перекладати вину з винного на невинного; звинувачувати невинного [4, с. 50]».

Особливо прагматичною є повна заміна компонентів ФО: на прес-конференції Олег Тягнибок заявляє про початок акції «Вставай, Україно!». Фразеологізм у мовленні депутата вжито зі змінами структури (іменник «козир» замінено прикметником «козирний», додано іменник «туз»): *«Ми розуміємо, що в нас є козирний туз. Козирний туз – народ України, це українці, які підтримують опозицію»* (О. Тягнибок. – Прес-конференція. – <http://www.youtube.com>. – 12.03.2013) (пор.: козир у руки) – «перевага у чому-небудь [4, с. 303]».

Іншим поширеним різновидом структурно-семантичної трансформації фразеологічних одиниць в усній формі сучасного українського політичного дискурсу є експлікація, оказіональні результати таких процесів постають унаслідок того, що до структури узуальної ФО вводиться додатковий компонент (компоненти): Віталій Кличко, характеризуючи засідання депутатів, використовує фразеологізм із включенням вказівного займенника *цю* та зі зміненим значенням. Промовець мав на увазі, що депутати активно підтримували такий хід засідання: *«На жаль, сьогоднішнє засідання перетворилося в театр абсурду, і всі депутати, без виключення грають цю роль»* (В. Кличко. – Прес-конференція. – <http://www.youtube.com>. – 20.03.2013) (пор.: *грати роль*) – 1. «Мати певне значення [4, с. 166]».

Одиниці, що експлікують узуальну ФО, з одного боку, наближають її до тієї мовленнєвої ситуації, яка стала причиною відповідного оказіонального вживання, а з іншого, модифікуючи її структуру, конкретизують, індивідуалізують її семантику; сприяють здійсненню прагматичного ефекту: Олег Тягнибок попереджає владу про можливі наслідки її правління: *«Щоб не проливали тоді крокодилячі сльози»* (О. Тягнибок. – Виступ на Євромайдані. – 23.12.2013) (пор.: *лити крокодилячі сльози*) – «неширо уболівати за кого-, що-небудь; лицемірити [4, с. 336]». Лідер Радикальної партії Олег Ляшко, різко висловлюючись про бездіяльність депутатів похилого віку, за допомоги інтерпозитивного поширення компонентного складу ФО категорично закликає звільнити їх, дати змогу молоді працювати. Радикальність своїх дій політик підтвердив емоційно забарвленим трансформованим фразеологізмом: *«Дармоїди. Гнати їх усіх у шию, і приводити до влади молодь, для того, щоб ми робили радикальні зміни»* (О. Ляшко. – «Вечір у Львові». – 26.07.2013) (пор.: *гнати у шию*) – «грубо випроводити, вигнати з лайкою, з бійкою [4, с. 776]».

Як засвідчує аналіз ілюстрованого матеріалу, подібні оказіональні вживання ФО – переважно за допомоги інтерпозитивного поширення особовими займенниками – збільшують вплив на об'єктів сучасного українського політичного дискурсу, «відкриваючи очі» на зрадливість экс-влади України, прагнення підкорити народ: *«Вони всупереч Конституції хочуть поставити нас на коліна»* (О. Тягнибок. – Виступ на Євромайдані. – 23.12.2013) (пор.: *поставити на коліна*) – «примушувати когось підкоритися [4, с. 688]». Не менш прагматичним є інший виступ Володимира Мельниченка, котрий розповідає про бійки в Парламенті, що призводять до недовіри українців депутатам. Своє обурення політик висловлює за допомоги оказіонального вживання ФО, до якої додано частку та займенник, водночас змінено категорію однини категорією множини субстантива: *«Це переходить вже всі межі»* (В. Мельниченко. – Телеканал «Рада». – 20.03.2013) (пор.: *переходити между*) – «виявляти надмірність, втрачати почуття міри у чомусь [4, с. 499]».

Для збільшення вірогідності досягнення необхідного прагматичного ефекту в публічних виступах українських політиків може функціонувати оказіональне вживання ФО, що полягає у появі нового компонента фразеологізму – топоніма Україна. Така трансформація ФО завдяки дотичному до політичної ситуації в країні поширенню компонентного складу фразеологізму впливає на інтенсифікацію прояву позитивної оцінки, наприклад: закликаючи українців до дії, до бажання

змінити своє життя, Олег Ляшко «орудує» фразеологізмами для підсилення емоційності сприйняття заклик: *«Так далі жити не можна, як ми живемо, ми маємо радикально міняти ситуацію, ми маємо підняти Україну з колін»* (О. Ляшко. – «Вечір у Львові». – 26.07.2013) (пор.: *вставати (підніматися) з колін*) – «звільнятися від гніту, поневолення [4, с. 132]».

Фактичний матеріал дає змогу стверджувати, що порядок компонентів ФО має певне значення в їх оформленні. *Фразеологічна інверсія*, на нашу думку, – це зміна звичайного порядку компонентів ФО відповідно до вимог політичної комунікації – суб'єктивний намір політика обійти осторонь накопичення небажаних чи важких для проголошення сполучень звуків тощо: лідер партії Свобода Олег Тягнибок, звинувачуючи владу України у призупиненні підписання угоди з Євросоюзом, висловлюється за допомоги okazіонального вживання ФО: *«А чого ви постійно за носа водили представників європейських структур, які приїжджали сюди в Україну?»* (О. Тягнибок. – «Шустер Live». – 22.11.2013) (пор.: *поводити за ніс*) – «обдурювати кого-небудь певний час, не виконуючи обіцяного або приховуючи щось [4, с. 122]». У двокомпонентній ФО політик інверсує компоненти, акцентуючи семантичну значущість виокремленого іменникового компонента ФО з прийменником, підвищуючи емоційну насиченість політичного дискурсу.

У процесі дослідження сучасного українського політичного дискурсу на прикладі усних промов політиків зафіксовано численні вживання *комбінованих способів* трансформації ФО: на прес-конференції Віталій Кличко звернувся особисто до экс-президента України з проханням не застосовувати силовиків проти мітингувальників. В. Кличко звинуватив В. Януковича у бездіяльності та в жорстокості. У використаній ФО лідер партії УДАР змінює структуру: *«Досить ховатися за спинами спецпідрозділів»* (В. Кличко. – Прес-конференція. – 14.01.2014) (пор.: *ховатися за чужі спину (за чужу спину)*) – «намагатися не робити чого-небудь, ухилитися від якого-небудь обов'язку, від відповідальності за щось, перекладаючи все це на інших [4, с. 748]». Можливість одночасного використання кількох способів okazіональних уживань ФО зумовлена їх структурно-граматичною будовою, окремим оформленням компонентів фразеологізмів, кожен із складників яких однаковою мірою розрахований на відповідний прагматичний ефект – надання більшої емпатичності, точності, конкретизації висловлювання тощо: Олег Тягнибок у прямому ефірі запевняє українців у тому, що Європа все ще згодна підписати угоду з Україною. У своєму мовленні депутат добирає до дієслова ФО *антонім*, який суперечить думці опонента, водночас інтерпозитивне поширення вжитої ФО словоформою *перед Україною* експліцитно сприяє підкреслити вболівання за долю України: *«Якщо говорити про Європу, Європейську інтеграцію, Вільнюс, до якого ми з паном Кличком і з паном Яценюком, не залежно від того, чи поїде наша влада, чи поїде президент, ми все одно туди поїдемо на запрошення європейських учильників, що говорить про те, що, дійсно, європейці не закривають перед Україною двері»* (О. Тягнибок. – «Шустер Live». – 22.11.2013) (пор.: *відкрити (відчинити) / відкривати (відчиняти) двері*) – «дати кому-небудь вільний доступ кудись, можливість користуватися, займатися і т. ін. чим-небудь [4, с. 103]».

Іншим прагматичним способом комбінованих трансформацій ФО є інверсія іменникового компонента з дистантним розміщенням і заміною дієслівного компонента: *«Ми б обговорювали не ту багнюку, в яку вони нас засадили, а ми б обговорювали розбитий ніс якогось депутата»* (А. Ілленко. – Громадське телебачення. – 27.12.2013) (пор.: *втоптати в багнюку*) – «заплямувати, зганьбити, дискредитувати когось [4, с. 137]». Таким чином, Андрій Ілленко розповідає про умови голосування щодо прийняття законопроектів. На його думку, голосування було нечесним і його не можна було зупинити. Депутата запитали про те, чи міг би він бійкою зупинити прийняття законів, на що він відповів, використавши okazіональний фразеологізм.

Екс-президент України у своєму зверненні до громадян України запевняв, що влада йде правильним шляхом. Для переконливості своїх слів экс-президент використовує okazіональне вживання ФО: *«Ніхто не зіштовхне нас з праведної дороги»* (В. Янукович. – Звернення до громадян. – 25.11.2013) (пор.: *збити з шляху*) – «впливаючи якимсь чином, змушувати кого-небудь відходити від власних переконань, намірів, дій [4, с. 256]». Заперечна модальність із заміною та поширенням компонентного складу ФО надає висловлюванню негативної оцінки з боку об'єктів політичного дискурсу, водночас допомагає підкреслити непохитність і зневагу экс-президента до голосу українського народу.

За допомоги комбінованої трансформації ФО з одночасною інверсією, заміною і поширенням компонентів фразеологізму Ігор Швайка справедливо засуджує экс-владу за те, що та не покарала силовиків за побиття демонстрантів: *«Не існує жодного беркутівця, який притягнутий до відповідальності за події 30 листопада, не існує жодної людини, яка встановлена за віддачу незаконних*

розпоряджень. *Кореха здали? Так його на лаву запасних посадили*» (І. Швайка. – «Шустер Live». – 06.12.13) – (пор.: *посадити в калошу*) – «поставити кого-небудь у незручне становище [4, с. 547]».

Непродуктивним різновидом структурно-семантичної трансформації фразеологічних одиниць в усній формі сучасного українського політичного дискурсу є *контамінація* – «це один із прийомів структурно-семантичної трансформації, який полягає в поєднанні двох чи кількох стійких сполучень слів на основі значеннєвої, граматичної та функціональної спільності або без будь-якої спільності, що спричиняє утворення індивідуально-авторського сполучення слів [1, с. 10]». Наприклад, Олег Ляшко досить різко висловлює свою позицію, у цьому йому допомагає оказіональне вживання ФО за допомоги контамінації: *«Ми пропонуємо заборонити пенсіонерам обиратися до Верховної влади. Нічого їм там робить. Сидять, як пеньки», мохом обростають, по 20 років у парламенті* (О. Ляшко. – «Вечір у Львові». – 26.07.2013) (пор.: *сидіти як пень*) – «бездумно, бездіяльно, нічого не розуміючи), (пор.: *обрости мохом*) – «постаріти, зістаритися, ставши байдужим до всього (перев. про неодружених) [4, с. 489; 4, с. 456]». Спільною ознакою контамінованих ФО є кількісна характеристика їх дериваційних баз: у кожній із ситуацій вихідними є дві узуальні ФО, а механізми їх контамінування дають змогу більш експресивно відтворити значення в політичному дискурсі.

Отже, політичний дискурс як вияв політичної комунікації є складним і різноаспектним феноменом, який має багато проявів та особливостей. Уживання фразеологічних одиниць у сучасному українському політичному дискурсі на матеріалі промов політиків на Євромайдані й телепередач на політичні теми, демонструють елементарні формальні та здебільшого передбачувані смислові відношення між похідною одиницею та вихідною дериваційною базою. Джерельним підґрунтям трансформованих фразеологізмів є розмовне мовлення, що, накладаючись на суспільно-політичний ареал, спрощує виклад думки, поглиблює влучність та оцінність вислову, має комунікативно-прагматичний ефект.

У подальшому перспективним видається дослідження мовознавчої релевантності українського політичного дискурсу ХХІ століття, зокрема структурно-функціонального аспекту фразеологічних одиниць на прикладі інтерв'ю, дискусій тощо сучасних українських політиків, які намагаються не лише словом, а й своєю діяльністю сприяти мирному процвітання нашої неньки-України.

Література

1. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна обробка українських фразеологізмів / В.М. Білоноженко, С.І. Гнатюк. – К. : Наукова думка, 1989. – 156 с.
2. Кондратенко Н.В. Український політичний дискурс : Текстуалізація реальності : [монографія] / Кондратенко Н.В. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.
3. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / Селіванова О. – К.–Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
4. Словник фразеологізмів української мови / [ред.-упоряд. В.М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наукова думка, 2008. – 1104 с.

*Стаття рекомендована до друку
кандидатом пед. наук, доцентом кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
Босак Н.Ф.*

Стаття надійшла до редакції 25 липня 2014 року

УДК 82+372.8:821.161.1(07)

*Марія Жигалова
(г. Брест, Беларусь)*

СОВРЕМЕННАЯ ПОЛИЭТНИЧЕСКАЯ ЛИТЕРАТУРА БЕЛОРУССКО-УКРАИНСКОГО ПОГРАНИЧЬЯ КАК СВИДЕТЕЛЬСТВО ЕДИНСТВА СЛАВЯН

Актуальність поданої статті не викликає сумніву, адже сучасне суспільство значно змінюється в умовах глобалізації. Істотно зростає міграція населення, а отже, мимоволі розширюється діалог і полілог культур. Разом із тим, очевидно й інше: сьогодні необхідно шукати оптимальні умови формування більш тісних зв'язків між народами. У статті простежується відображення етновітальності й мультикультурності в ліриці